

KAYS AYLÂN (Benî Kays Aylân)

(بنو قيس عيلان)

Adnânîler'e mensup
kabileler topluluğu.

Kays Aylân b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân şeklinde sıralanan bir neseb silsilesiyle Adnân'a ulaşır. Kays Aylân'a bağlı kabileler (Kaysiyyûn, Kaysiyye) Kays'ın Amr, Sa'd ve Kâ'b (Hasafe) adlı oğullarının soylarından gelmektedir. Fehm (Cedîle) ve Advân Amr'ın; Gatafân, Bâhile, Eşca', Abs, Zübân, Muhârib, Enmâr ve Fezâre Sa'd'ın; İkrime, Mâzin, Hevâzin, Süleym, Sakif, Sa'saa, Âmir b. Sa'saa ve Hilâl Kâ'b'in soyuna mensuptur. Sayı ve güç itibarıyla hâkimiyeti ellerinde bulduran Kaysiler, çok defa bütün Mudar kabilelerini ve hatta Adnânîler'in tamamını temsil ve ifade etmişlerdir.

Kays Aylân, başlangıçta Mudar'ın diğer kollarıyla birlikte Tihâme'de yaşıyordu. Ancak nüfusu artınca Hindif ile arasında savaş çıktı ve mağlûp olarak buradan ayrılmak zorunda kaldı. Çeşitli kolları Necid, Mekke-Medine, Yemâme, Vâdikurâ ve Bahreyn bölgelerine, kuzeyde Hîre Lahmî Krallığı'nın hâkim olduğu Irak ile güneyde Yemen'e doğru uzanan topraklara yayıldı. Tâif ve Felec gibi şehirler, Zülmecâz ve Ukâz panayırıları, Huneyn ve Evtâs vadileri Kaysiler'e aitti. Savaşçılıkları ve sayılarının çokluğu ile tanınan Kaysiler *eyyâmü'l-Arab**da ve özellikle *fi-câr**da önemli rol oynamışlardır. Ataları Kays'ın muvahhid olduğuna dair bir hadis rivayet edilmişse de (Heysemî, X, 49) kabilenin bütün kolları putperesttiler; meselâ Gatafân Uzzâ'ya, Hevâzin Cihâr ile Zülhalesa'ya tapıyordu. Şîrâ (Sirius) yıldızına da tapan Kaysiler, Kâbe'nin ve hacın kutsiyetine inanıyorlardı. Huzâa reisi Amr b. Luhayy'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kâ'b zamanında Kays Aylân Mekke'de idareyi ele geçirmek için şehrin üzerine yürümüş, fakat mağlûp olarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kaysiler'in kendilerine has telbiyeleri vardı ve Câhiliye döneminde ifâza görevi Advânogulları'nın uhdesinde idi. Nâbiga ez-Zübânî, Antere, Lebîd b. Rebîa, Âmir b. Tu-feyl, Hansâ, Ebû Mihcen, Hutay'e, Teeb-beta Şerran ve Nâbiga el-Ca'dî gibi meşhur şairler Kays Aylân'a mensupturlar. Ayrıca Tağlibîler'in düşmanı olan Kaysoğulları'nı şiiirleriyle savunan Cerîr ile bir Tağlibî olan Ahtal arasında meydana gelen atışmalar (nekâiz) çok meşhurdur.

İlk yıllarda Hz. Peygamber'e inanan bazı Kaysiler bulunmakla birlikte Kays Aylân'ın müslümanlarla başlangıçtaki münasebetleri düşmanlık esasına dayalı olmuş, özellikle Gatafân her fırsatta Medine'ye saldırarak yahudilerin de kıskırtmasıyla Hendek Gazvesi'ne başta Eşca', Fezâre ve Mürre olmak üzere çeşitli kollarıyla katılmıştır. Ancak Eşca'lılar, çarpışmalar devam ederken İslâm'a girdiği kabul edilen reisleri Nuaym b. Mes'ûd'un etkisiyle saf değiştirmişlerdir. Fezâreliiler, Hayber seferi sırasında yahudilere yardım için harekete geçtiler; fakat Hz. Peygamber'in uyguladığı başarılı siyaset sonucu olaya karışmadılar. Bunun ardından önce Fezâre, bir süre sonra da Süleym müslüman olup Mekke'nin fethine iştirak etti. Bu gruplar, Kays Aylân'ın diğer önemli kabileleri Hevâzin ile Sakif'in sebebiyet verdiği Huneyn, Evtâs ve Tâif muhasarası olaylarında kendi akrabalarına karşı savaştılar. Daha sonraları sırasıyla Hevâzin, Sakif ve diğer Kays kabileleri İslâmiyet'i kabul ettiler. Fakat Resûl-i Ekrem'in vefatının ardından Arabistan'ı saran ridge olayına onlar da karıştılar ve Tuleyha gibi sahte peygamberlerin safında yer aldılar. Ancak Hz. Ebû Bekir kısa sürede karışıklıkları bastırınca Kaysiler de disipline girdiler ve İslâm'a bağlandılar. Kays Aylân'ın çeşitli kolları fetihlerin hemen tamamına katılmış ve Horasan'dan Endülüs'e kadar savaştıkları bütün bölgelere yayılmışlardır.

Hz. Osman, evinde kuşatıldığı zaman Basra'dan gönderilen yardımcı kuvvetler arasında Kaysiler de vardı. Cemel Vak'ası'nda ve Siffîn Savaşı'nda Kays Aylân mensupları her iki tarafta da yer aldılar. Hâricîler'e karışmayan Kays Aylân, Emevîler dönemi boyunca iç siyasette bazan idarecileri yanında, bazan karşısında bulundu. Bu duruma yol açan başlıca etken, Yemen menşeli Kahtânîler'den Kudâa'nın önemli kolu Kelb ile aralarında devamlı bir çekişme olmasıdır. Emevî halifelerinin ve veliahtlarının ailevi bağlar ve siyasî düşüncelerle Kelb Kabilesi'ne dayandıkları dönemlerde Kays Emevî karşıtı hareketlerin içinde yer almıştır. Buna karşılık aynı sebeplerle Emevîler'in Kays'a yöneldiği ve idarede onlara mevki verdiği durumlarda ise Kelbiler karşı hareket geçmişlerdir. Emevî Devleti'nin yıkılışının en önemli sebeplerinden birini teşkil eden bu kabile çekişmeleri çerçevesinde Kaysiler, ilk Emevî halifelerine açıkça cephe alarak Abdullah b. Zübeyr'i desteklediler. Çünkü I. Yezîd, II. Muâviye ve I. Mer-

vân'ın anneleri Kelb kabilesinden olduğu için bu halifeler onlara dayanıyordu. Dımaşk yakınlarındaki Mercirâhit'te I. Mervân'ın kuvvetlerine karşı Abdullah b. Zübeyr tarafından ve Dahhâk b. Kays kumandasında savaşa giren Kaysiler ağır bir yenilgiye uğradılarsa da tutumlarından vazgeçemediler. Ancak Kays'ın Sakif kolu I. Mervân'ın tahta çıkmasından itibaren Emevî idaresine girdi. Bu kabileye mensup olan Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfi vasıtasıyla Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden (73/692) sonra Abdülmelik b. Mervân döneminde Kaysiler Emevî idaresinde kendilerine yer buldular. Kays ile Kelb arasında denge kurmayı hedefleyen Abdülmelik, Kays'ın Abs kolundan bir kadınla evlendi. Ancak bu evlilikten doğan I. Velîd ve Süleyman, annelerinin Kaysî olmasına rağmen Kelb'in tepkisinden çekinerek yönetimde Kays'a fazlaca ağırlık vermediler. Buna karşılık II. Yezîd devrinde Kaysiler idareye tamamen hâkim oldular ve bu hâkimiyetleri II. Velîd döneminde de devam etti. Fakat çıkan bir isyanda II. Velîd öldürülünce hilâfete gelen III. Yezîd, Kaysiler'i idareden uzaklaştırıp Kelbiler'i yerleştirdi. Son halife II. Mervân ise tamamen Kaysiler'e dayandı; hatta hilâfet merkezini onların hâkim bulunduğu Harran'a nakletti.

Kays Aylân açısından Emevîler döneminin bu inişli çıkışlı olayları çok yıpratıcı olmuş ve Abbâsiler devrinde aktif siyasetten çekilmesine yol açmıştır. Fakat yine de çeşitli şehirlerde çıkan isyan ve iç karışıklıklarda zaman zaman Kaysiler de yer almışlar ve özellikle ezeli rakipleri Kelbiler'le çatışmışlardır. Kays ile Kelb arasındaki rekabet ve buna bağlı çatışmalar Kuzey Afrika ve Endülüs'te de yaşanmış, Osmanlı döneminde ise Filistin ve Lübnan'da devam etmiştir. Halen sayıları çok azalmış olan Kaysiler'den Absoğulları'na mensup küçük bir grup Arabistan'daki Yenbu' civarında yaşamaktadır. Sakifîler'in de Tâif'te nüfuzlu bir aile olarak varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "kys", "ayl" md.leri; İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 311-314; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Neseb* (nşr. Meryem M. Hayrûddir), Beyrut 1410/1989, s. 244-267; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 127-128; V, 41-42; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 24, 160-180; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), XIII, 95-443; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Düreyd, *el-İstikâk* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Bağdad 1979, s. 56, 265-311; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid*, III, 350-355; V, 133-182; İbn Hazm, *Cemhere*, s.

KAYS AYLÂN (Benî Kays Aylân)

10, 243-292, 468-469, 480-483; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X, 49; C. Zeydân, *el-'Arâb kabale'l-İslâm*, Beyrut, ts., s. 238-240, 316-326; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 397-399, 403-406; III, 347-348; IV, 83-85, 257, 260, 476; A. Fischer, "Kays-Aylan", *IA*, VI, 476-482; W. Montgomery Watt, "Kays 'Aylân", *EL²* (İng.), IV, 833-834; G. Baer – M. Hoexter, "Kays 'Aylân [Kays and Yaman in the Ottoman Period]", a.e., IV, 834-835.

AHMET ÖNKAL

KAYS b. EBÛ HÂZİM

(قيس بن أبي حازم)

Ebû Abdillâh (Ebû Ubeydillâh)
Kays b. Ebî Hâzim Avf (Husayn)
b. Abdilvâris el-Kûfî
(ö. 97/715 [?])

Muhaddis tâbi.

Muhtemelen hicretten beş yıl önce doğdu. Kûfe'de yaşayan Becile-Ahmes kabilesinin Enmâroğulları koluna mensup olduğu için Becelî ve Ahmesî nisbeleriyle anılır. Sahâbî olan babası daha çok Ebû Hâzim künyesiyle tanınmıştır. Kays, Hz. Peygamber zamanında müslüman oldu ve on beş yaşına gelince Resûl-i Ekrem'e biat etmek üzere Medine'ye gitti, ancak onun vefat ettiğini öğrenince Halife Ebû Bekir'e biat etti. Yedi veya sekiz yaşlarında iken Mescid-i Nebevî'de hutbe okumakta olan Hz. Peygamber'i babasıyla birlikte dinlediği kendisinden rivayet edilmekteyse de hutbe dinleyen kişinin Kays b. Âiz el-Kûfî el-Ahmesî olabileceği belirtilmiştir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 267). Muhadramundan ve yaşça büyük tâbiilerden sayılan Kays aşere-i mübeşşere ile babasından ve Hz. Âişe, Huzeyfe b. Yemân, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Muâviye b. Ebû Süf-yân, Ebû Hüreyre gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ebû İshak es-Sebîî, A'meş, Beyân b. Bişr, Hakem b. Uteybe ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Ebû Dâvûd es-Sicistânî hadis otoriterince "sika, hüccet, sebt, mutkân" gibi terimlerle anılan Kays'ı isnad bakımından tâbiilerin en sağlamı olarak nitelendirmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân münker rivayetleri bulunduğunu ileri sürerek onu tenkit etmişse de Zehebî bu tesbite katılmakla birlikte bunun rivayetlerini delil olarak kullanmaya engel teşkil etmediği görüşündedir (*Mizânü'l-i'tidâl*, III, 392-393). Kays'ın rivayetleri arasında mürsel hadislerin bulunması da onun güvenilirliğine gölge düşürmemektedir (İbn Ebû Hâtim, *el-Merâsîl*, s. 139). 100 yılı aşkın

hayatının sonlarında Kays'ın hâfizası bozulmuş, ancak rivayetleri daha önce tesbit edildiği için bu husus bir güvensizlik konusu olmamıştır. Hz. Ömer'in vefatının ardından sahâbe arasında gelişen siyasî olaylarda ılımlı bir yol takip eden Kays, Hz. Osman tarafında yer aldı ve Cemel Vak'ası'na katılmadı. Ancak Hâricîler'e karşı yapılan Nehrevan Savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında savaştı. Hîre'nin fetihinden sonra Kâdisiye Savaşı'na da katılan Kays 97 (716) veya 98'de (717) vefat etti. Bu tarih 78 (697), 84 (703), 87 (706) ve 94 (713) olarak da zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 67; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 489-490; İbn Hibbân, *Târîhu's-şahâbe* (nşr. Bûrân ed-Dannâvî), Beyrut 1408/1988, s. 213; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 452-455; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 247-248; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 102; a.mif., *el-Merâsîl* (nşr. Ahmed İsmâ el-Kâtib), Beyrut 1403/1983, s. 139; Rabâî, *Târîhu mevli'di'l-ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah b. Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1410, I, 210, 234; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 31, 91, 284; İbnü'l-Esir, *Üs-dü'l-gâbe*, IV, 417; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IV, 198-202; a.mif., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 61; a.mif., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 392-393; a.mif., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 457-460; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 267, 272-273; a.mif., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 386-389; Alâeddin Ali Rızâ, *Nihâyetü'l-İtibât bi-men rumiye mine'r-ruvât bi'l-ihtilâl*, Beyrut 1408/1988, s. 291-294; Abdüssettâr eş-Şeyh, *A'lâmü'l-huffâz ve'l-muhaddisîn*, Dimaşk-Beyrut 1417/1997, IV, 368-387.

ZEKERİYA GÜLER

KAYS b. HATİM

(قيس بن الخطيم)

Ebû Yezîd Kays b. el-Hatîm (Sâbit)
b. Adî b. Amr el-Evsî
(ö. m. 620)

Medineli şair.

Câhiliye devrinde doğdu. Evs kabilesinin Benî Zafer koluna mensuptur. Dede Adî'nin Abdülkayslı bir kişi tarafından öldürülmesinin ardından babası Hatîm de intikamını alamadan Hazreclî Mâlik adında biri tarafından öldürüldü. Kays'ı annesi Kureybe bint Kays büyüttü. Büyüyünce dede ve babasının katledildiğini öğrenen Kays, babasının katilini Medine'de, dedesinin katilini Zülmeccâz'da bulup öldürdü. Şiirlerinde övünerek söz ettiği bu olaylar (*Divân*, s. 41-52), daha sonraki dönemlerde epik unsurların karışmasıyla bir yiğitlik destanı mahiyetine bürünmüştür (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, III, 4-8). Daha çok bununla tanınan Kays, Evs ve Hazrec kabileleri

arasındaki savaşlara katıldı; kılıcı ve şiirleriyle kabilesini savundu. Bu savaşların birinde yaralanarak sakat kaldı. Şiirlerinde özellikle Evs-Hazrec arasında geçen Buâs savaşından sıkça söz eder. Şiirleri tarihî yönden olduğu kadar töre ve geleneklere temas etmesi bakımından da önem taşır.

Kays b. Hatîm'in müslüman olmadığı, eşi Havvâ bint Yezîd'i müslüman olduğu için tâciz ettiği, ancak Hz. Peygamber'in ikazı üzerine bundan vazgeçmeye söz verdiği, bu sebeple Resûl-i Ekrem'in onun hakkında, "Sözünün eri çıktı" dediği rivayet edilir. Ancak şiirlerinde İslâmiyet ve Hz. Peygamber'le ilgili hiçbir işaretin bulunmayışı bu rivayetin yutturulmuş olması ihtimalini düşündürmektedir (*EL²* [İng.], IV, 835). Kays hicretten önce Hazrec kabilesinin kararıyla intikam için öldürülmüştür. Son nefesini vermeden yerine Yezîd b. Avf'in öldürülerek intikamının alındığı kaydedilir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, III, 12-13).

Kays'ın kız kardeşi Leylâ, Resûl-i Ekrem Medine'ye gelince kızlarıyla birlikte gidip ona biat etmiştir. Leylâ, Hz. Peygamber'e biat eden ilk kadın olup ezvâc-ı tâhîrâta da dahil olmuştur. Kays'ın oğullarından Yezîd, Uhud Gazvesi'nde yaralanınca, Hz. Peygamber ona "Câsir" (yiğit) unvanını vermişti. Bir ara Kûfe valiliği de yapan diğer oğlu Sâbit, Hz. Ali ile birlikte Cemel, Sıffîn, Nehrevan savaşlarına katılmış, kendisi Yevmü'l-Cisr'de, üç oğlu da Yevmü'l-Hârre'de şehid düşmüştür.

Hayatının çoğunu Medine'de geçiren Kays, şiirlerinde şehirli zevk ve üslûbu ile bedevî şiir özelliklerini birleştirmiştir. Şiirlerinde hamâse, hiciv, fahr ve gazel temalarıyla başarılı savaş ve kadın tasvirleri, ayrıca yer yer hikemiyat gözlenir. Başta Hassân b. Sâbit ile Abdullah b. Revâha olmak üzere, zamanındaki Hazreclî şairlerin hemen hepsiyle şiir atışmaları (münâkazât) yapan Kays'ın birçok şiiri bestelenip okunmuştur (*a.g.e.*, III, 14-26). Bazı eleştirmenler onun şiirlerini Hassân'ınkilerden üstün kabul eder (Cumahî, I, 228). Ebû Zeyd el-Kureşî *Cemhere*'sinde Kays'ı dördüncü tabaka şairleri arasında saymış, bir kasidesini de "müzehhebât" kategorisine dahil etmiştir. Kays b. Hatîm'in yaklaşık 300 beyitten ve yirmi üç kaside ve kıtadan oluşan divanı İbnü's-Sikkîr rivayetiyle zamanımıza intikal etmiştir. Divanın İngilizce tercümesiyle birlikte ilk neşrini Tadeusz Kowalski gerçekleştirmiş